

Урок історії рідного краю

9 клас

Розвиток культури в Україні у другій половині XVIII ст.

Мета: охарактеризувати особливості розвитку культури у другій половині XVIII ст.; визначити основні здобутки і видатних представників української культури тієї доби; удосконалювати набуті знання й уміння; формувати естетичні уявлення учнів і почуття гордості культурними досягненнями у складних умовах.

Тип уроку: комбінований.

Обладнання: підручник, стінна карта, атлас, зображення історичних пам'яток.

Основні поняття й терміни: барбарерум, філософія, рококо, класицизм.

Основні дати: 1722—1794 рр. — життя і діяльність Григорія Сковороди.

ХІД УРОКУ

I. Актуалізація опорних знань учнів

Евристична бесіда

Шляхом бесіди визначаються особливості розвитку української культури в другій половині XVIII ст.

1. Чи була Україна в даний період самостійною державою?
2. Між якими державами були поділені українські землі?
3. Яку політику проводили уряди цих держав щодо українських земель?
4. Як вона впливала на стан української культури?
5. Як на ваш розсуд, які події, що мали місце в Україні у XVIII ст., вплинули на розвиток української культури?
6. Чи впливала церква на розвиток культури? Яким чином?

II. Мотивація навчальної діяльності

Учитель. Незважаючи на те, що землі України були поділені між іноземними державами, які проводили політику асиміляції, наша національна культура розвивалася як єдине ціле. У цей період церква втрачає свою провідну роль у розвитку культури. Суттєво змінилася соціальна структура представників культури.

III. ВИВЧЕННЯ НОВОГО МАТЕРІАЛУ

1. Особливості розвитку культури.

Розповідь учителя

В історії культури Української козацької держави XVIII ст. було складною і багатогранною добою. Це був період, коли продовжувався започаткований у попередні часи розквіт українського мистецтва і літератури. Однак у той самий час створювалися умови, за яких українська культура поступово втрачала свою самобутність.

Підґрунтям, на якому світло дерево української культури, була козацька державність. Курс російського царизму на ліквідацію Гетьманщини і Запорозької Січі й перетворення Лівобережної України на російську провінцію позбавляли українську культуру основи її розвитку, вели до занепаду і вимушеного підлаштування до російських імперських взірців.

Особливістю культурних процесів на українських землях було також те, що до кінця XVIII ст. у Гетьманщині, з одного боку, і Правобережжі й західноукраїнських землях, з іншого, вони розвивалися у різних умовах. Але це не вплинуло на єдність національної культури українців.

Прикметною рисою української культури Гетьманщини XVIII ст. був вищий за сусідів рівень розвитку. Імперські кордони значно обмежили звичні раніші культурні контакти із Західною Європою. Одночасно з цим Російська імперія отримала можливість використовувати інтелектуальний потенціал Гетьманщини. Процес «вимивання» високоосвічених українців із національного середовища став характерним явищем тогочасної української культури. Українці обіймали високі посади в Російській імперії: від вищих державних адміністраторів і церковних ієрархів до ректорів вищих навчальних закладів і вихователів царської родини. Вагомий внесок у розвиток російського мистецтва XVIII ст. зробили українські митці.

Завдання

Заповніть таблицю «Особливості розвитку культури українських земель у другій половині XVIII ст.».

Чинники, що сприяли розвитку культури Чинники, що негативно впливали на розвиток культури

2. Освіта і книгодрукування.

Розповідь учителя

На середину XVIII ст. загальний рівень грамотності населення України був досить високим. Його забезпечував, перш за все, найпоширеніший тип початкових шкіл — українські народні школи. Своїм корінням вони сягали у глибину століть і були невід'ємною частиною парафіяльного церковно-братського комплексу, який складали церква, школа, шпиталь, а інколи й друкарня. Утримувалася школа коштом парафіяльного братства. Школи цього типу були у переважній більшості населених пунктів семи полків Гетьманщини. У другій половині XVIII ст. тут працювало 866 українських народних шкіл. Існували подібні школи й на Слобідській Україні. Навчання здійснювалося рідною українською мовою, учнями могли стати найнезаможніші прошарки населення.

Наступ російського царизму на українську державність зруйнував одночасно й народну школу. Закріпачене українське селянство було не в змозі утримувати власним коштом школи, а імперський уряд підтримувати їх не збирався — це не відповідало його інтересам. На початок XIX ст. цих шкіл не залишилося.

В останній чверті XVIII ст. на Лівобережжя і Слобожанщину було поширено дію загальноросійської освітньої реформи. Для дітей дворян створювалися головні чотирирічні народні училища, для дітей купців, міщан і урядовців — малі дворічні училища. Освіта набувала станового характеру і перетворювалася на привілей вищих верств населення. Відтепер те, що було звичайною потребою вільної людини, стало надмірністю і розкішшю для кріпака.

Упродовж другої половини XVIII ст. початкові народні школи існували й на Правобережжі та західноукраїнських землях. Більшість початкових шкіл Правобережжя контролювали єзуїти, а польська початкова освіта для українських селян була фактично недоступною.

Середню освіту давали засновані в першій половині XVIII ст. Чернігівський, Харківський, Переяславський колегіуми. Це були все-станові навчальні заклади, створені за зразком Києво-Могилянської академії. Наприкінці XVIII ст. Чернігівський і Переяславський колегіуми були перетворені на духовні навчальні заклади — семінарії, а Харківський — у казенне училище.

На Правобережжі й західноукраїнських землях іноземне панування також уповільнювало розвиток середньої освіти. На Правобережжі існували гімназії для дітей польської шляхти, навчання в яких велось польською або німецькою мовами. Надзвичайно обмеженим був доступ українців у католицькі й протестанські навчальні заклади на Закарпатті.

Величезне значення для розвитку освіти мала Києво-Могилянська академія. Вона була найавторитетнішим навчальним, науковим і культурним центром, із яким у XVII—XVIII ст. пов'язана більшість здобутків українського народу в освіті, філософії, богослов'ї, мовознавстві, літературі, публіцистиці, історії. У стінах академії формувалася українська літературна мова, розвивалися літературні жанри, закладалися основи національного театру.

Однак у 60-х рр. XVIII ст. період розквіту академії, що тривав від кінця XVII ст., змінюється занепадом. Матеріальне становище академії поступово погіршується.

Падінню престижу академії сприяло й те, що українська шляхта, прагнучи урівнятися з російським дворянством, віддавала своїх дітей на навчання до російської столиці. В академії здійснювалися русифікаторські заходи — від студентів і викладачів під загрозою виключення і звільнення з посад вимагали дотримуватися «російського правопису і московської вимови».

У 1829 р. Києво-Могилянську академію було перетворено на типовий для Російської імперії духовний навчальний заклад.

Важливим осередком вищої освіти на західноукраїнських землях продовжував залишатися Львівський університет. Із приєднанням Галичини до Австрійської імперії у ньому відбулися певні зміни. Австрійський уряд дозволив існування певних кафедр, які увійшли до так званого Українського інституту (Студіям Рутеніум). Діяльність цієї структури суворо регламентувалася.

У навчальний процес було запроваджено викладання української мови. Однак викладання інших предметів здійснювалося лише польською і німецькою мовами. Інститут проіснував до 1805 р.

В освітньому житті галичан ситуація суттєво змінилася із заснуванням імператрицею Марією-Терезією в 1776 р. у Відні Греко-католицької генеральної семінарії (Барбарерум). Щорічно тут могли навчатися 29 юнаків із Галичини. Згодом частина випускників Бар-бареруму ставали церковними ієрархами, ученими, письменниками, громадськими діячами.

Відкриття у Львові у 1783 р. Греко-католицької семінарії знаменувало початок створення першої вищої теологічної школи для галицьких українців. Дещо раніше, у 1744 р., подібний заклад був заснований на Закарпатті в Мукачеві. Пізніше він був перенесений до Ужгорода, де на його основі утворили навчальний заклад для підготовки вчителів.

У безпосередньому зв'язку з розвитком освіти перебувало книго-друкування. Роль найважливіших видавничих осередків відігравали друкарні Києво-Печерського монастиря та чернігівського Троїце-Іллінського монастиря. Тут друкувалися як богословська, так і світська література. Посилення утисків російського царизму на українську культуру спричинило появу численних указів і циркулярів імперського уряду з вимогами недопущення «особливого нарідчя» і відповідності українських книгодруків московським зразкам. Значна кількість цих вказівок свідчить, що українські друкарні зберігали свою національну свідомість і не були слухняними виконавцями імперських розпоряджень.

Незважаючи на постійні обмеження й заборони, українські друкарі в другій половині XVIII ст. істотно збагатили національне духовне життя. Серед тогочасних книгодруків найпомітнішими були Біблія (1759 р.), «Києво-Печерський патерик» (1760, 1762 рр.), «Синопис» (1755 р.), «Часослов навчальний» (1753, 1758, 1766 р.), «Буквар» (шість видань) та багато інших.

Кілька друкарень існувало і на західноукраїнських землях. Най-більшою з них була друкарня А. Пілера, де видавали книги різними мовами. До 1800 р. було видано 250 книжок.

3. Література.

Розповідь учителя

Українська література другої половини XVIII ст. розвивалися на традиціях попереднього періоду. Упродовж усього XVIII ст. домінуючим залишався стиль бароко.

Цікавим явищем тогочасної літератури став розвиток української історико-мемуарної прози. Чільне місце в ній посідають щоденники Миколи Ханенка (1691—1760) і Якова Марковича (1696—1770). Обидва автори належали до козацької старшини і займали високі посади в Гетьманщині. У своїх щоденниках вони зображували події і факти тогочасного державного, політичного і економічного життя, детально змальовували побут української шляхти.

Важливе місце в літературі другої половини XVIII ст. займають поетичні твори різних жанрів. Тогочасна поезія відображувала проб-леми, які були в центрі уваги українського суспільства.

До жанру історичних віршів належав написаний Семеном Довговичем віршований діалог «Розмова Великої Росії з Малою Росією». Автор твору обстоював ідею автономії України і протестував проти централізаторської політики російського царизму в Гетьманщині. У цьому творі також обґрунтовувалися давні права і привілеї, якими користувалася українська шляхта, підкреслювалося право козацької старшини на всі права і привілеї, отримані російським дворянством.

У багатьох історичних віршах знайшла відображення національно-визвольна боротьба українського населення Правобережжя, події Коліївщини. Це вірші «Захотіла Смілянщина віру утвердити», «Во шестьдесят восьмому году собиралось народу».

Відгуком на царський указ від 10 квітня 1786 р. про вилучення в українських монастирях земельних маєтків став анонімний сатиричний вірш «Плач київських монахів».

Представником сатирично-гумористичної поезії був Іван Некрашевич. Колоритні побутові сцени з народного життя змальовані у творах «Ярмарок» та «Сповідь». Він також є автором кількох віршованих листів, духовного вірша «Суперечка між душею і тілом».

4. Розвиток філософських ідей. Г. Сковорода.

Розповідь учителя

Друга половина XVIII ст. збагатила новими ідеями українську філософську думку. У Києво-Могилянській академії курс філософії викладав відомий суспільний діяч, письменник Михайло Козачинський (1699—1755). У своєму курсі він знайомив слухачів з ідеями про невід’ємні природні права людини, які були поширені в тогочасній Західній Європі. Свої філософські погляди Козачинський виклав у книзі «Громадянська політика». Він уперше в українській філософії спробував викласти правове вчення і заклав основи громадянського природного права. Найвизначніший серед учнів Козачинського був Григорій Сковорода (1722—1794) — майбутній видатний філософ, гуманіст, просвітитель, поет, педагог, музикант.

Постать в історії

Народився Г. Сковорода в сім’ї бідного козака на Полтавщині. У 12-річному віці вступив до Києво-Могилянської академії. Студент Сковорода володів небижкими музичними здібностями. Із класу філософії його взяли до придворної хорової капели в Петербурзі. Дворічне перебування у столиці спричинило перерву в навчанні. Згодом побачене при царському дворі вилилося у гнівне засудження тамтешнього деспотизму.

Завершивши навчання, Сковорода вирушає до православної церкви в угорському місті Токай і, користуючись цією нагодою, відвідує Буду і Пешт, Пресбург (нині Братислава), Відень, Венецію, Флоренцію і, можливо, Рим. Опанувавши латинську, грецьку, польську, німецьку й церковнослов’янську мови, він мав можливість читати філософські твори стародавніх і сучасних йому авторів.

Після повернення в Україну Сковорода протягом 15 років приватно вчителює, викладає з перервами у Переяславському та Харківському колегіумах. Постійний тиск представників церкви змушував його залишати викладання. У ці роки Григорій у пошуках істини і правди побував у Москві, обійшов усю Слобожанщину.

Звільнений з посади викладача у 1769 р., Сковорода втратив можливість займатися педагогічною діяльністю. Наступні 25 років він вів мандрівне життя, проповідуючи свої ідеї і світогляд. Численні пропозиції духівництва і світських правителів зайняти ту чи іншу посаду філософ відхиляв стверджуючи: «Мій жребій із голяками». Під час цих мандрівок виникли твори, які він сам переписував і дарував друзям і знайомим.

Помираючи у селі Пан-Іванівці (нині с. Сковородинівка) на Харківщині, філософ заповів викарбувати на своїй могилі: «Світ ловив мене, та не спіймав».

Звернути увагу!

У філософських роздумах велику увагу Г. Сковорода приділяв тому, як людина може стати щасливою. На його думку, для цього потрібно пізнати самого себе і займатися у житті тим, що людині природно відповідає. Одним із головних джерел творчості Г. Сковороди була українська дійсність другої половини XVIII ст. Імовірно, саме тому філософ твердив, що найвищим досягненням людини є свобода і треба за будь-яку ціну забезпечувати особисту незалежність. Це переконання спричинило різке засудження тих, хто гнобив українських селян. Вихід з існуючого становища філософ вбачав не в активній боротьбі, а в уникненні ненависного світу зла, розуміючи під ним прагнення до непотрібного збагачення і пригноблення інших.

Велику роль в усуненні існуючого зла, на думку Сковороди, могла відіграти освіта. Просвітитель вірив у безмежні можливості людського розуму. «Не розум від книжок, — твердив він, — а книжки від розуму».

Робота з документом

Григорій Сковорода про головну мету філософії

Головна мета життя людського, голова діл людських є дух людини, думки, серця. Кожен має свою мету в житті; але не кожен головну мету... Один піклується про черево життя, себто усі діла свої скеровує, щоб дати життя череву;... інший — одягам й подібним бездушним речам; філософія, або любов до мудрості, скеровує усе коло діл своїх до тієї мети, щоб дати життя духу нашому, благородство серцю. Світлість думкам, яко голові всього. Коли дух людини веселий, думки спокійні, серця мирне, — то й усе світле, щасливе, блаженне. Оце і є філософія.

Запитання до документа

1) Як Сковорода визначає головну мету людського життя і філософії?

2) Як філософія може допомогти людині стати щасливою?

5. Розвиток природничих наук.

Додатковий матеріал

Друга половина XVIII ст. стала періодом певних успіхів у розвитку природничих наук. Рослинний світ України розпочали досліджувати М. Тереховський і М. Амбодик-Максимович. Останній у 1795 р. опублікував перший вітчизняний підручник ботаніки, приділивши в ньому значну увагу вивченню рослин України.

Продовжували розвиватися медичні знання. У другій половині XVIII ст. чимало лікарів-українців отримали вчений ступінь докторів медицини. М. Амбодик-Максимович став автором книги «Врачебное веществословие, или Описание целительных растений». М. Тереховський довів, що мікроорганізми не самозароджуються в організмі, а заносяться іззовні.

Чимало уваги українські лікарі приділяли боротьбі з епідемічними захворюваннями. Так, Є. Мухін запроваджував віспощення, шукав засоби боротьби з холерою. Знаменитий епідеміолог Д. Самойлович, який служив військовим лікарем на Півдні, запропонував нові методи запобігання епідемії чуми, що спалахнула тут у 1784 р. Вони отримали схвалення багатьох закордонних академії наук.

Розвивалася медична освіта. У 1773 р. для підготовки лікарів і аптекарів у Львові було створено медичну колегію. У Наддніпрянській Україні перша спеціальна медична школа виникли в 1787 р. в Єлисаветграді.

6. Музика.

Розповідь учителя

Друга половина XVIII ст. позначена вагомими здобутками вітчизняної музичної культури. Улюбленцями українського народу, як і раніше, залишалися козаки-бандуристи.

Суттєві зміни відбулися в українській інструментальній музиці. На Запорозькій Січі музиканти грали під час походів та святкування перемог, скликали на козацькій раді. Після ліквідації Січі запорозьких музик перевели до спеціальних підрозділів при міських магістратах. Їхнім завданням було грати під час різноманітних урочистостей. На Правобережжі музиканти, як правило, розважали польських магнатів. Новим явищем стали також оркестри та інструментальні ансамблі, створювані царськими вельможами з обдарованих українських селян-кріпаків.

Прикметною рисою розвитку тогочасної української музики було посилення її зв'язків із західноєвропейською музичною культурою. Останній гетьман К. Розумовський утримував у Глухові власний оркестр і театр, де ставили італійські опери. Зібрана ним нотна бібліотека є однією з найдавніших у Східній Європі.

Музичне мистецтво другої половини XVIII ст. не можна уявити без творчості трьох видатних майстрів української хорової музики Максима Березовського (1745—1777), Дмитра Бортнянського (1751—1825) та Артема Веделя (1767—1808).

Доля цих трьох музикантів була різною. М. Березовський і Д. Бортнянський виявили неабиякі музичні здібності в дитячі роки. Із Глухівської співацької школи, де відбирали найкращих співаків для імператорського двору, їх відправили до придворної хорової капели в Петербурзі.

Через деякий час обдарованих юнаків за державний кошт відіслали навчатися до Італії. Березовський навчався в Болонській філармонічній академії, Бортнянський — у Венеції. Навчання обох було дуже успішним. Написані ними опери з великим успіхом поставили на італійській сцені. Березовський є автором опери «Демофонт», Бортнянський написав опери «Креонт», «Алкід», «Квінт Фабій».

Цікаво, що Березовський навчався у того ж учителя, що і славно-звісний Моцарт. За традиціями академії ім'я найздібнішого серед учнів заносили на почесну «золоту дошку». Березовський, на думку більшості, був визнаний талановитішим за Моцарта, і його ім'я було викарбоване на «золотій дошці» Болонської академії. Йому пророкували блискуче майбутнє. Однак після повернення до Петербурга Березовський не витримав придворних інтриг і наклав на себе руки.

Бортнянський, повернувшись до Петербурга, отримав посаду керівника придворної хорової капели, у якій співали майже виключно українці. Він прожив довге життя в імперській столиці, пристосувавшись до її звичаїв.

Зовсім іншою є доля Артема Веделя. Цей талановитий киянин нав-чався в Києво-Могилянській академії, де був співаком-солістом, пізніше — диригентом хору. Звідси його силою примусили їхати до Москви. Однак через три роки музикант повернувся в Україну. Заняття музикою Ведель поєднував з участю в антиросійському опозиційному русі, за що і був заарештований. Його оголосили божевільним й утримували у божевільні Кирилівського монастиря.

М. Березовський є автором 20 хорових церковних концертів. Його музика відзначається ліричністю, проникненням у внутрішній світ людини. Д. Бортнянський після повернення з Італії написав оперу «Сокіл», «Син-суперник», комедію «Свято сеньора». Він також створив понад сто творів хорової церковної музики. Світла лірика, радісні та енергійні теми, глибокий драматизм — риси, притаманні багатогранному світу образів хорових концертів Бортнянського. Артем Ведель створив 29 хорових церковних концертів, які позначені високою фаховою майстерністю і глибоким драматизмом образів.

Спільною рисою творчої спадщини цих видатних українських ком-позиторів є відчутні впливи української народної пісенності.

7. Архітектура і скульптура.

Розповідь учителя

В українській архітектурі другої половини XVIII ст. співіснували різні стилі.

В оригінальних формах «українського бароко» зводив будівлі Степан Ковнір (1695—1786). За його участю споруджено ковнірський (житловий) корпус, будинок друкарні й дзвіниці на Дальніх і Ближніх печерах Києво-Печерської лаври, Кловський палац у Києві, церкву Антонія і Феодосія у Василькові. Кращі риси українського бароко розвинув Іван Григорович-Барський (1713—1785). Першою роботою будівничого стало спорудження міського водогону у Києві. Його центральною спорудою був павільйон-фонтан «Феліціан» на майдані перед будинком магістрату (нині «Самсон» на Контрактовій площі). За проектами Григоровича-Барського у Києві споруджено Надбрамну церкву з дзвіницею у Кирилівському монастирі, Покровську церкву, церкву Миколи Набережного на Подолі, бурсу Києво-Могилянської академії, дзвіницю Успенського собору. У творчості майстра простежуються перші паростки класицизму.

У середині XVIII ст. в українську архітектуру прийшов новий західноєвропейський стиль рококо. Він є подальшим розвитком бароко і відрізняється від нього деталями декоративного оздоблення. На зміну досить важким і громіздким барочним формам приходять делікатні ажурні прикраси рококо. Будівлі в цьому стилі на українських землях споруджувалися переважно за проектами іноземних будівничих. У стилі рококо збудовані Андріївська церква у Києві (за проектом В. Растреллі), Собор Св. Юра у Львові (архітектори М. Урбанік та Я. де Вітт), міська ратуша в Бучачі (архітектор Б. Меретіні) та ін.

У цей час починає також поширюватися стиль класицизму, що був своєрідною реакцією на бурхливий і напружений стиль бароко. Вищим зразком у своїй творчості його послідовники визнавали античне мистецтво. У спокійних і навіть суворих класичних формах зведено палаци гетьмана К. Розумовського в Почепі, Яготині, Глухові та най-кращий у Батурині (архітектор Ч. Камерон), палац П. Заводовського в Ляличах (архітектор Д. Кваренгі).

Українські народні майстри не забули в цей час секретів дерев'яної архітектури. Найбільшою дерев'яною спорудою XVIII ст. — заввишки близько 65 метрів — був Троїцький собор у Самарі (нині Новомосковську). Спорудив його в 1773—1779 рр. народний майстер Яким Погребняк. Це єдиний в українському дерев'яному будівництві приклад дев'ятикамерної церкви з дев'ятьма банями.

Протягом цього часу на українських землях успішно розвивалася скульптурна творчість. На Лівобережжі її досягнення пов'язують

із діяльністю російського різьбяр по дереву Сисоя Шалматова. Він виконував скульптурне оформлення іконостасів Мгарського монастиря, церкви св. Покрови в Ромнах, Хрестовоздвиженського собору в Полтаві. Майстер інколи відступав від релігійних канонів. Відчувалося, що він добре знав анатомію людини і прагнув до психологічної характеристики образу.

Серед скульпторів, які працювали в цей час на західноукраїнських землях, виділяють Пінзеля. Будь-які біографічні відомості й навіть ім'я майстра невідомі. Він виконав статую Св. Юра, Св. Афанасія і Лева на фасаді собору Св. Юра у Львові. Різьбу Пінзеля приписують також серію кам'яних фігур, які доповнюють архітектуру ратуші в місті Бучачі, скульптурне оздоблення костюлу в Городці, «Розп'яття» у львівському костюлі Св. Мартіна.

Наприкінці 60-х рр. XVIII ст. провідна роль у галицькій скульптурі перейшла до місцевих майстрів. Це були Семен Сташевський, Михайло Філевич, Петро Полейовський та Іван Оброцький. Усі майстри працювали в стилі рококо. Вони виконували роботи для собору Св. Юра і Ла-тинського кафедрального собору у Львові. Для їх творів характерним є поєднання реалістичних елементів із високою емоційністю.

8. Живопис і графіка.

Розповідь учителя

Для українського живопису ця доба стала часом поширення стилю рококо. Цікавим є те, що в Україні легший і елегантний стиль рококо поширився досить швидко. Українські митці знайомилися з ним не через інші руки, а безпосередньо з Франції. У Лаврській школі малювання було знайдено малюнки, які приписують «батькам» французького рококо Ватто і Буше. На їх основі українські майстри розробляли власний стиль. У новий спосіб, наприклад, вони малювали козака

з оселедцем на голові й бандурою в руках — у характері галантного кавалера доби рококо.

У Гетьманщині доба рококо — це останні часи козацької України, коли вона втрачала свою державність. Імовірно, саме тому життєрадісне європейське рококо мало в Україні відчутні сумні настрої, властиві добі, що минає. Тому українські портрети доби рококо значною мірою зберігають пишність і урочистість форм, вироблену в попередні часи бароко. До наймайстерніших робіт належать портрети полковника О. Ковпака, київського міщанина Балабухи, А. Полетики, знатного військового товариша Г. Гамалії, переяславського полковника С. Сулими, Якова Шияна тощо.

Успішно розвивалося в цей час мистецтво гравюри. У творчості Григорія Левицького-Носа (1697—1769) — батька відомого портретиста Дмитра Левицького — старе українське граверство досягло своєї вершини, увібравши в себе найкращі досягнення української гравюри за попередні півстоліття. Після навчання у Києво-Могилянській академії він працював у друкарні Києво-Печерської лаври, займаючись гравюрою і живописом.

Левицький досконало володів технікою гравіювання. Нерідко він намагався переосмислити традиційні сюжети і створював власні оригінальні глибокозмистовні композиції. Своїми творами Левицький виражав інтелектуальну силу людини. Це зближує його з видатним філософом-просвітителем Г. Сковородою.

Великих успіхів досягли гравери друкарні в Почаєві Адам та Йосип Гочемські. Адам ілюстрував не лише церковні видання, але й перший в Україні лікарський підручник А. Крилинського, виданий 1774 р. у Львові. Про його стиль говорили, що в анатомічних ілюстраціях він об'єктивно точний, а в барочних релігійних зображеннях стає багатомовним.

Найоригінальнішим жанром малярства другої половини XVIII ст. стали картини, які створені невідомими народними майстрами. Вони є своєрідним відображенням головних тем тогочасного українського життя. Серед картин цих часів чимало зображень опришків, гайдамаків, ватажків Коліївщини Максима Залізняка та Івана Гонти. Оригінальністю визначається картина «Богдан із полками», присвячена Національно-визвольній війні українського народу проти Речі Посполитої середини XVIII ст.

Не оминали народні картини і жіночих образів. За свідченням Ми-коли Костомарова, в середині XIX ст. в багатьох заможних будинках на Волині можна було бачити зображення української дівчини, яке вважалося портретом Бондарівни — героїні народної пісні, яку пан Потоцький зажадав мати своєю коханкою. Бондарівна відкинула це домагання, за що й була ним застрелена. Символом минаючої епохи стала народна картина «Козак Мамай». Козак-бандурист сидить сам-самісінький серед широкого степу, у глибокому роздумі згадуючи славне минуле козацтва, журиється із його сумної долі. У часи знищення російським урядом Гетьманщини і Запорозької

Січі безупинного соціального і духовного поневолення ця картина була найпопулярнішою серед українців.

9. Повсякденне життя.

Розповідь учителя

У результаті соціально-політичних змін, що мали місце в другій половині XVIII ст. українство втратило свою еліту і перетворилося на «селянську націю». У повсякденному житті селянина мало що змінилося, порівняно з попередньою епохою.

Найбільш поширеною й відомою ще за часів Київської України- Русі була трипільна система землеробства. Господарі ділили поле на три частини: одну з них навесні засівали яровими культурами (овес, ячмінь, гречка), другу восени — озимими (жито, пшениця), третя відпочивала під пасовищем (парувала). На наступний цикл пар засівали озиминою.

Поділ праці в селянській родині визначався тогочасним способом життя. Чоловік доглядав худобу, займався оранкою та посівом зернових культур, заготовленням сіна під час косовиці, транспортними засобами, перевезенням снопів, обмолотом, будівництвом житла й господарських споруд, ремісництвом.

На жінку був покладений насамперед хатній побут усієї родини. Вищий ступінь господарювання — «добра господиня» — передбачав: приготування їжі, випікання хліба, переробку молочних продуктів (готувати сир, масло), приготування круп (товкти в ступі); прання білизни, рушників, одягу; виховання дітей (співати колискові пісні, розповідати казки, навчати ремеслу: прядіння, вишивання, оздоблення хати тощо); заготівлі на зиму продуктів харчування (солити, заквашувати); дотримання норм гігієни (купати дітей, щосуботи мити голову), а також чистоти в приміщенні (щотижня змазувати долівку хати, підбілювати піч, мити мисник, лави, підводити призьбу), виготовлення одягу (пошиття та оздоблення вишивкою сорочок для всієї родини) й багато іншої повсякденної роботи. Допомогали жінці старші діти та старі батьки.

Крім цього, селянська родина відбувала ще і повинності на пана або на державу, залежно від того статусу, який вона мала.

IV. ЗАКРІПЛЕННЯ НОВИХ ЗНАНЬ УЧНІВ

Експрес-опитування

- 1) Якими були особливості розвитку української культури другої половини XVIII ст.?
- 2) Охарактеризуйте розвиток освіти на українських землях.
- 3) Які зміни відбулися в цей час у розвитку Києво-Могилянської академії?
- 4) Як розвивалося книгодрукування?
- 5) Назвіть видатних представників української культури другої половини XVIII ст.
- 6) Якими були здобутки тогочасних природничих наук?
- 7) Якими були здобутки української музичної культури другої половини XVIII ст.?
- 8) Якою була доля трьох видатних майстрів української музики — М. Березовського, Д. Бортнянського та А. Веделя?
- 9) Які архітектурні стилі були домінуючими на українських землях у другій половині XVIII ст.?

Творчі завдання

- 1) Як мистецтво рококо відображало зміни, які відбувалися в Гетьманщині другої половини XVIII ст.?
- 2) Чому народні картини вважаються своєрідним відображенням тогочасного українського життя?
- 3) Чим можна пояснити високий рівень розвитку музичного мистецтва в Україні?

V. ПІДСУМКИ УРОКУ

У другій половині XVIII ст. українська культура ще по інерції продовжувала бурхливо розвиватися.

В українській культурі з'явилася постать світового значення — Григорій Сковорода.

На кінець століття українська культура швидко стала втрачати свій самобутній характер, її видатних представників було інтегровано до російської культури, а вона сама стала набувати рис провінційної.